

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XIX. KÖTET. — 11. SZÁM.

MATLEKOVITS SÁNDOR R. TAG
EMLÉKEZETE.

IRTA

GAAL JENŐ

R. TAG.

(FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1926. ÉVI MÁJUS HÓ 31-ÉN TARTOTT
ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1926.

Pápa, 1926. Főiskolai könyvnyomda.

Matlekovits Sándor emlékezete.

Irta és a M. T. Akadémia 1926. évi május hó 31-én tartott összes ülésén
felolvasta: Gaal Jenő r. tag.

Tegnap múlt fél esztendeje annak, hogy hazánk és korszakunk egyik legérdekesebb és érdemesebb fia, Matlekovits Sándor, nyolcvanhárom éves korában, végső percéig munkálkodva, örök nyugalomra hunyta be fáradt szemeit. Egy hasznos, rendkívül tartalmas és minden viszontagságai közt egységes élet zárult be akkor. Hasznos, mert közéletünkben évtizedeken át nélkülözhetetlennek bizonyulván, annak legkimagaslóbb mozzanataival össze volt forrva; gazdag tartalmú, mivel a nemzeti lét egyik alapföltételét képező közgazdasági fejlődést fényes elme által vezetett tollal és tanáccsal teljes hat évtizeden át lankadatlanul sikeresen szolgálta; és egységes, minthogy kora ifjúságának ragyogó eszményeihez sem mint lázasan dolgozó férfi, sem mint munkabírását gondos igyekezettel fenntartó aggastyán nem volt hűtelen soha. Nem mondható szerencse fiának. Önerejéből úgy emelkedett, hogy semmihez, de igazán semmihez sem jutott könnyen. Oly küzdelmei valának, melyekhez hasonlókban közéleti embereink közül nem egy pályája közepén végképp elbukott s életében nem szedte magát többé össze. E küzdelmek fölidezéséhez ő maga csak jelentéktelenül s aránylag csak kevéssel járult, hanem azokat a társadalmunkban, sajnos, mélyen gyökerező s tudatalattian lappangó gonosz indulatok és szenvedélyek kényszerítették reá. Érdeme, hogy helyét mindig szilárdan megállta és a számára keletkezett kellemetlen helyzetekből újból fölemelkedett és pedig élete hullámvonalának korábban elért legmagasabb pontjára, ahonnan azontúl nem volt leszállítható. Ezt a jóságos természet által osztályrészeül jutott rendkívül becses lelki tulajdonságoknak, továbbá annak köszönhette, hogy oly korban ismerte fel a neki való munka-

kört, midőn Magyarország legújabb kiépítésének nagy feladatainál mint ritka, mondhatni egyedüli munkaerő teljes odaadással működhetett közre. Erre a szerepre céltudatosan készült, annak betöltésében magasabb hiányt látott, minél fogva a mindnyájunkkal közös emberi gyarlóságok okozta árnyéklatok becsületes jelzése csak fokozhatja a róla rajzolandó, élethűnek tervezett képen a fényes részek szembeötlő uralmát.

Hogy adott rövid időm alatt az emléke által nemcsak elviselhető, de megkövetelt egész igazság lehetőleg kis helyen legyen kidomborítható, a róla elmondandókat három természetes csoportosítással kívánom előadni. Az elsőségért versenyző első két rész közéleti és tudományos irodalmi tevékenységét s azok méltatását foglalja magában, az utolsó pedig egyéniségének rajzát s az őt jeleseink oszlopcarnokában megillető hely kimutatásának kísérletét nyújtandja.

Birtoktalan, 1628-ban nemesített, értelmes középosztálybeli szegény családból származott. Nagyatya 1809-től 1813-ig az ekkor még nem törvényhatósági jogu Arad város polgármestere, atya az abszolút korszakban rendőrbiztos, azután ügyvéd, később bíró volt Pesten, ahol harmadik gyermeke, Sándor, 1842. évi október 12-én született. A kegyesrendiek-nél végezte középiskolai, az itteni egyetem jogi karán főiskolai tanulmányait, ahol még csupán tudományos fokozatot jelentő jogtudori, majd a királyi táblán csakhamar köz- és váltóügyvédi oklevelet szerzett. Az egyetemen régi törvényeinken alapuló s jogi és nemzetgazdasági tartalmú dolgozataival pályadíjat nyert 1864-ben. Még két ifjúkori munkája keltett feltűnést 1865-ben. A tanári pálya képezi vágyainak célját, azért megírja 1867-ben 420 lapos nemzetgazdaságtanát s a következő évben felényi pénzügytanát. Pályázik a műegyetem nemzetgazdasági tanszékére, de azt más, hasonlíthatlanul gyöngébb készülségű egyén nyeri el, azért mint tollnok Pest szabad királyi város szolgálatába lép. De amint az 1867. évi kiegyezés létre jön, nyomban fogalmazó lesz a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumban. Még meg sem melegszik ott, már egyetemi magántanár, akinek 1868-ban hirdetett biztosításügyi előadásaira én is beiratkozom s kezdi ontani dolgozatait a különféle jogi és közgazdasági folyó-

iratokba. Hat folytatólagos közleményben méltatja mestere, Kautz Gyula, pályanyertes nagy művét, a „Nemzetgazdasági eszmék fejlődéséről s azok befolyásáról hazánk közviszonyaira“. Első ízben akkor ír a tőzsde állami szabályozásáról, az Akadémiának Statisztikai és Nemzetgazdasági Közleményeiben az állami biztosításról értekeznek, amit ellenez, hét közleményt tesz közzé a Jogtudományi Közönyben a nemzetközi pénzegységről, hatot a részvénytársaságokról, az engedélyezés rendszerét ellenezvén, hármát pedig az ipartörvényről. Az Akadémia két munkáját tüntette ki és pedig 1872-ben a Dóra-díjjal azt, mely a kereskedelmi szakoktatás- és 1875-ben dicséző elismeréssel azt, melyben a vasuti különbözeti díjak kérdését tárgyalja. E két dátum közt egész sorozatát publikálta ismét a tanulmányoknak. Megírja kisebb bilinquis-magyar-német nyelvű nemzetgazdasági tankönyvét. 1874-ben átdolgozza és új kiadásban jelenteti meg a nagyobb, továbbá a kereskedelem történetét s a magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezetének bírálatát.

Az Akadémia nem is harmincegy éves korában, 1873-ban választja levelező tagjának és már október 13-án megtartja székfoglaló értekezését a részvénytársasági ügyről törvényhozói szempontból. Még ugyanazon évben hat közleményt ír e kérdésről, hármát az iparbiróságok intézményéről s folyton cikkez oly tárgyokról, melyek hivatalos működése közben merülnek fel.

Abban lényeges fordulat áll be 1875-ben, midőn Horn Ede államtitkár halála után a vámosztály vezetésével bizatik meg, ahol különben már mint titkár dolgozott s főnöke lett a gyakorlati ismeretek szerzése végett 1870-ben fizetéstelen szolgálatba odakerült gróf Apponyi Albertnek. Az előbb jelzett időpontban vált az irányító munka emberévé. Történetileg is nevezetes időpont ez, mivel csaknem másfél évtizedre került az ő kezeibe a vám- és külkereskedelmi politika intézése. Ekkor a magyar kormánynak a legzürzavarosabb bel- és külpolitikai bonyodalmak közt kellett legfontosabb közgazdasági érdekeinket a szövetséges Ausztriával, a Német birodalommal, de a többi külföldi államokkal szemben is tisztázni és lehetőleg megvédeni. Erre a feladatra Matlekovitsot

minden előzménye úgyszólván praedestinálta. Elméleti alapos készültsége, gyors felfogású tájékozódási képessége, nyelvismeretei, korábban tett külföldi tanulmányútja, leleményessége és találékonysága, bámulatos munkabírása, továbbá a részletek beláthatatlan tömegein uralkodni képes emlékező tehetsége és nagy tárgyszeretete mellett nemcsak nálunk, de a régi kameralisztika ősi hazájában, Ausztriában sem volt, aki sikerrel versenyezhetett volna vele. Midőn a politikai válságra is vezető második közgazdasági kiegyezés előestéjén felismerték benne az arravalóságot, rögtön megbízást kapott a tárgyalások irodalmi megalapozására. Ekkor írta meg vastkos kötetben magyar és német nyelven „Az Osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig“ című félhivatalos munkáját, mely két év múlva új kiadást ért. Azt részint megelőzték, részint követték, e tárgyra vonatkozó véleményt is mondó, saját tanulmányai, melyek azt szélesebb körökben még tüzetesebben ismertették. Az első érintkezések után az osztrák kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy régi udvari tanácsosai Matlekovitsnak nem megfelelő erejű ellenfelei, mert sem tudásával, sem dialektikájával szemben nem bírtak megállani. E miatt Bazant János brünni kereskedelmi kamarai titkárt hívták meg a részére akkor rendszeresített magasabb állásba. Az 1876., 1877. és 1878. évek hadiévek voltak Matlekovits számára. A hetek felét folyton hadakozva Bécsben kellett töltenie és csak azok másik felében jutott a lassanként egészen gondjaira bízott mind nagyobb számú fontos ügyek legfőbb, de igen gyakran a részleteket is felölölő elintézéséhez. Azután 1877-ben hat hétre Berlinbe is el kellett utaznia, mivel Németországban a szabadkereskedelmi irányt a védvamos váltotta fel, melyet Delbrück eltávolításával Bismarck vezetett be, akinek parlamenti estélyein vele gyakran érdemleges eszmecserét folytathatott, sőt asztalához is hivatalos volt.

Itthon már korábban kezdődött élénk részvétele az organikus nagy törvényalkotások előkészítésében. Tagja lett annak a szakbizottságnak, mely a kereskedelmi törvényt ötven évvel ezelőtt codificálta. Nemcsak nyolcvanöt ülésének legnagyobb részén van jelen, hanem a biztosítási fejezet szak-

előadója is. Tavaly készültek megülni e törvénykönyv fél-százados jubileumát, melyen neki kellett volna elnökölni. El is készült a vitát bevezetendő beszédének jórésze, mely utolsó, de torzónak maradt dolgozata. Ebben amannak keletkezési részletes történetét adja. Kiemeli, hogy a magyar nomenklatura az ország az időben elsőrendű nyelvészeinek bevonásával miként alakult ki. Ezt az eljárást követte később is, midőn a vámtarifa és szerződések szövegezése során a vámügy ma is használt műszavait kellett megállapítani. A Matlekovits élete ettől fogva egy darab magyar kortörténet.

Midőn 1880-ban elsőrangú pénzerök báró Sennyei Pál elnöklete alatt egy hatalmas nagy bankot akartak tétésíteni és fényes anyagi előnyök biztosításával Matlekovitsot igyekeztek vezérigazgatójának megnyerni, kevésbe múlt, hogy az egészen más irányú folyásúvá ne legyen. Trefort akkor, mint ideiglenes minisztere, kérve kérte, hogy maradjon meg az állam szolgálatában és figyelmeztette Tisza Kálmánt ennek országos fontosságára. Ekkor a miniszterelnök az ezidőben oly ritka államtitkárságot ajánlotta fel neki. De mivel sem a miniszterek, sem az államtitkárok nem bírtak még nyugdíjra jogosultsággal, helyettes államtitkárnak, de teljes politikai államtitkári hatáskörrel neveztetett ki, ami e nehézség megkerülésével a vagyontalan Matlekovits számára lehetővé tette a maradást és megnyitotta előtte 1881-ben a képviselőház tanácsstermeit. Két miniszterének föltétlen bizalmát élvezvén, kezébe vette a közgazdasági miniszterium átszervezését és ügykezelésének — részben a többiek által is utánzott — reformját, s ami a fő, új, korszerű intézmények létesítését és a szerves nagy törvények gyors és alapos előkészítését. Így keletkezett a mezőgazdasági és jól kombináltan a külön magyar áruforgalmi statisztika. Behozatott a métermérték rendszere. Kitűnő szakemberrel, Kvassay Jenővel együtt elkészíté a vízjogi törvényt, szabályoztatott a külforgalom szempontjából is oly fontos állategészségügy, továbbá a halászat. Megindult a fiumei kikötő kiépítése és létesült az Adria tengerhajózási vállalat. A hajózás fejlesztése érdekében évtizedeken át elnöke a hajózási egyesületnek. Elkészült az új bányatörvény is, mely azonban a széntulajdon kérdésének

nehézségei miatt nem volt törvényerőre emelhető, valamint a mezőgazdasági közigazgatást szervező törvény sem. De megalkul a kulturmérnökség és a különleges talajjavítási záloglevelek intézménye meghonosul. Bezerédy Pál megnyerésével, neki szabad kezet adván, fellendül a mintaszerűen fejlesztett selyemtenyésztés a maga nagy beruházásokat kívánó felszerelésével és pedig úgy, hogy az az államnak egyetlen krajcárjába sem került és azt még Japánból is tanulmányozni jönnek ide.

E nagy alkotások érdemének oroszlánrésze az övé, mert tényleg ő volt a miniszter. Nemcsak pártoltatja az életérdekű eszméket, hanem maga is dolgozik azok megvalósításán, de sehol sem annyit, mint legsajátabb terein, a folyton újabb és újabb fordulattal járó vámügyben, az ipari törvényhozás előkészítésénél és az iparfejlesztés körében. Itt nemcsak alapoz és vezet, hanem ő maga codifikál, behatóan indokol és épít. Az 1859. évi osztrák ipari rendtartás még fennhagyta a céheket, de az 1872. évi VIII. törvénycikk azokat eltörölvén, a teljes iparszabadságot minden átmenet nélkül honosította meg. Ennek folytán tíz év alatt oly zürzavar támadt, melyben rendet kellett teremteni. Matlekovits a gazdasági szabad mozgás meggyőződéses híve lévén, törvényjavaslatában főleg a fegyelem és a szociálpolitikai kezdemények alkalmazásában vélte a kézműves osztály üdvének fő segédeszközeit megtalálhatni, azért a retrográd iránynak nem akart a múlhatatlanul szükségeseken túl engedményeket tenni. Azonban ezekkel nem igen tudta a nagyipar versenye folytán károsult kézművesek rossz helyzetbe jutott tömegét kielégíteni, és az ország képviselőválasztás előtt állván, a kormány fejének határozott kívánságára kénytelen volt tovább menni. Ekképp jött létre az 1884. évi XVII. törvénycikk a maga félrendszerrel, melyek azonban annak érvényét csaknem csorbíthatatlanul egész 1922-ig, tehát 38 éven át fenntartották és keretei ma is megvannak. Ez alkotása miatt sok küzdelme volt egész haláláig, mert egyedül helyesnek tartott alapelveinek ellenzőit hiába akarta tévedéseikről meggyőzni.

Más téren szerencsésebb az iparosság zömével szemben. Az 1885. évi általános országos első nagy kiállítás rendelte-

tése az volt, hogy az 1867. évi politikai és gazdasági kiegyezés üdvös voltát dokumentálja. Ezt a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumnak kellett az összes állami és társadalmi tényezők bevonásával megvalósítani. A kiküldött számos bizottság működésének vezetése mint elnöknek az ő gondját képezte. Hiába akarta minden jogosult elemnek az elvileg őket megillető hatáskört a közreműködésben biztosítani, a féktelen beszédesség, a feltűnési és kitüntetésekre számító érvényesülési vágy az expeditiv munkásságot merőben lehetetlenné tette. Miután tudta, hogy a kihirdetett határidőre való teljes elkészülésnek politikailag is mily fontossága volt, s a sikerhez sok irányban mily más érdekek is fűződtek, félre tolva minden okvetetlenkedő és nehézséget okozó elemet, mint valóságos diktator intézkedett, amit eleinte sokan rossz néven vettek tőle. De a pontos időre elkészülés s a fényes siker igazolta imponáló erélyességét; azok elhallgattak minden ellenvéleményt. — A kiállítás megnyitása ragyogó nemzeti ünnepséggé vált. Az újonnan feléledt magyar állam összes barátait lelkes örömmel, s bel- és külföldi nagyszámú ellenségeit álmélgodó bámulattal töltötte el az, amit anyagi, szellemi és erkölcsi erőben e tárlat nekik leleplezett. Tizenyolc év alatt ennyi haladást senki sem várt. Nagy elégtétel volt ez az eladdig sok téren külsőleg csak kinos vergődést tanúsított dualisztikus magyar politika számára s e réven annak életképességét fokozta, mert javára kézzel fogható bizonyítékot szolgáltatott az összes reménykedőknek és fenekedőknek egyaránt. A bécsi udvar a maga egész pompájával, a monarchiánál akkreditált összes külképviseltek, a nagy tömegekben összesereglett hazai és idegen közönség minden rétege képviselve volt a megnyitás alkalmával és az utána következő félév alatt a látogatók számtalan ezrei által. A kiállító a nemzet az időtájt legnagyobb költőjét, Jókai Mórt kérték fel, hogy negyvenharmadik születése napján nevökben üdvözölje Matlekovitsot. Akkor egyebek közt ezt is mondotta: „E kiállítás sikeréről beszélnek a haza és a külföld, a trón lépcsőiről leszálló és az eke mellől felsereglő alakok egyaránt. E sikernek vezéri része az Öné. Ipari vezérférfiaink legkimagaslóbb alakjainak egyikét tiszteljük Önben, akinek érdemei el-

múlhatatlanok. Kivánjuk, hogy a maga dicsőségére egész nemzetünk áldása kísérje diadalról diadalra mindvégig“. Hátrahagyott iratai közt megtaláltam erre mondott válaszát, melyből csak azt emelem ki, hogy „a bámulatosan megnyilatkozott nemzeti tetterő ébrentartására irányuló törekvéseinek közreműködésökkel való támogatását kéri tőlük“.

Alig hangzottak el azonban e szép szavak, s alig múltak el az aranjúezi kellemes napok, eleinte halkán, később mind észrevehetőbb módon megindult a hajsza ellene. A gyönyörű kiállítás természetesen hiánylattal végződött, s számadásait az államnak és fővárosnak rendezni kellett. Miniszterének, gróf Széchenyi Pálnak, 1886. évi március hó 28-án egy külföldi küldetése alkalmával hozzá intézett levele már említi, hogy az ez utóbbi képviselőletében nyilatkozott férfiak közül kik nem nagy barátai neki. Sokalják a részökre emelt épületek váltságárát és ajándékokat akarnak kapni az államtól. Szeretné egy kissé ennek az ügynek törvényhozási tárgyalását elhalasztani, nehogy az izetlen viták lerontsák a pompás morális hatást.

Az előző évben meghozott ipartörvény szintén csalódást vont maga után a majdnem a régi céhek husos fazekai után vágyódó kisiparosoknál. A kitört román vámháború az erdélyi, de az osztrák iparnak is nagy károkat okozott, és sokan voltak, akik e miatt Matlekovitsot okolták, aki nyugati állatkivitelünk érdekében az állategészségügyi követeléseket eréllyel szorgalmazta az irredenta által már túlon túl saturált keleti kis királyság ellen, mely nem tudott eltelni a részére általunk kivivott souverainitás fénhéjazásától. Pedig abban a vámháborúban Matlekovitsnak csak annyi része volt, mint a magyar agráriusoknak, akik a szerb sertésbehozatalt meg akarták szorítani, a világháború földidézésében. Mindehhez járult a nálunk folyton leskelődő nagy Galeotto. Az említettek által okozott szelet egyes befolyásos pártpolitikai törtetők készséggel fogták fel a maguk vitorláiba. Közülük az egyik, aki később el is érte vágyai teljesülését, a kényelmes miniszterséget, nekem mondta (ma is cseng fülemben): „miért nem veszi észre ez az emder, hogy útban van, hiszen, ha önként állna félre, gazdag emberré tennők őt“. Matlekovitsot

azonban egy könnyen nem lehetett eltávolítani, mert az 1887. évi újabb kiegyezés s a rá következő év külföldi vámtárgyalásainak anyagát senki sem dominálta úgy, mint ő, és számtalan elsőrendű feladat megoldásánál még mindig nem nélkülözhatték őt, aki már a parlamentben is jól töltötte be az egészségi okokból többször távol volt miniszter szerepét. Ez fürdőhelyéről 1888. évi februárius hó 4-én írja neki: „A hírlapokban végig olvastam az országgyűlési tárgyalásokat úgy a kereskedelmi szerződések, valamint költségvetésünk felett. Megszokott szónokaink ezúttal talán még gyengébbek voltak, mint máskor, különösen a német szerződés vitája alkalmával. Pedig beh sokat lehetne ott egy ellenzéki szónoknak mondani, ami consequentia nélkül nyithatná meg a német urak szemeit és tudathatná velök a közhangulatot. Már többször gondoltam rá, hogy miként kellene nekünk egy ellenzéki nemzetgazdát fognunk, akinek azután mi mondanánk be, hogy az illető alkalommal mit mondjon el? Teljes szivemből gratulálok a szépen sikerült védelemhez. Volt abban szakértelem és bátorság, humor és él. Meg vagyok róla győződve, hogyha a ház érdeklődéssel volt a tárgyaláskor, szép sikert arathattál.“

Kállay Béni közös külügyminiszter több levelét láttam ez időből, melyekben a boszniai külforgalmi viszonyokra vonatkozólag tanácsokat és utbaigazítást kért tőle, aki „az ily ügyekben biztos órakulum“.

A külügyminiszteri vámügyi főosztályt vezető emberek is egyre kérik a nehéz kérdések tárgyalásánál személyes jelenlétét. Midőn híre jár, hogy a vizektől, melyeknek már nem tud parancsolni, szabadulni óhajtó Baross Gábor keresztül viszi a régi ressort-beosztás felbontásával külön földmívelési és a gróf Széchenyi István műszaki miniszteriumával szemben kereskedelminek alakítását s amannak élére 1889-ben gróf Szápáry Gyula lép, akihez Matlekovits kénytelen lemondását benyújtani, Szögyeni László, ekkor első külügyi osztályfőnök, Bécsből írja neki, hogy ennek elfogadását nem tudja elképzelni. És az mégis bekövetkezett.

Igy távolítottatott el ő alkotásainak szinteréről, amin nem segített semmi. Mikor ez tényleg bekövetkezett, elsősorban

azok, akik munkásságának ott közvetlen tanúi voltak, csoportostul adtak kifejezést sajnálatuknak. Például csak egyet, az aradi kereskedelmi- és iparkamaráéét idézem, mely függetlenségére mindig sokat tartó főtitkárának, aki egyszersmind mérsékelt ellenzéki képviselő is volt, tollából erédtt s főbb részei ekkép szólnak: „E kamara folyton azt tapasztalta, hogy az a szellemi irányítás, melyet különböző miniszterek vezetése alatt állandóan Méltóságod kezelt, mily hasznos és üdvözö volt az általunk képviselt termelési ágak fejlődésére. Ez idő alatt a nagy organikus törvények egész hosszú sorozata keletkezett. A központi adminisztráció működése a vidéken is előnyösen érezhetővé lön, s a kereskedelmi- és iparkamarákban, melyek a megfelelő centrális vezetés hiánya folytán már-már ellenszenves testületekké váltak saját közönségük körében is, élet mutatkozván, azok a közgazdasági szervezet hasznos, ma már általában tisztelt organumaivá lettek. Mi, akik mindig függetlenül teljesítjük hivatásszerű kötelességeinket és semmiféle kultusz, vagy az illem szoros határain túlmenő udvariaskodás hibájába sohasem estünk, csak a méltányosság és igazság parancsainak engedelmeskedünk most is, midőn visszalépte alkalmával őszintén és nyíltan kijelentjük, hogy e tényben mi a hazai iparnak és kereskedelemnek érzékenyen fájlalt veszteségét látjuk“.

Ezek a nyilatkozatok azonban nem változtattak azon a sajnálatos tényen, hogy Matlekovits annak következtében életfolyása hullámvásának egyik alsóbb pontjához jutott el. Tudta ő jól, hogy e depresszióból csak fokozott újabb közhasznu tevékenység által emelkedhetik fel ismét arra a helyre, mely őt megilleti. Erre két tér kínálkozott részére, a társadalmi és a tudományos szakirodalmi, ahol kiváló arravalóságának már annyi elismert próbáját adta. De sajnos, az Akadémiában szintén sokáig nyomott maradt a hangulat vele szemben. Később ismertetendő nagy irodalmi sikerei után levelező tagságának csaknem két évtizede multán kétszer is hiába ajánlotta őt Keleti Károly rendes tagságra, amihez még nagyobb sikereire hivatkozva tiszteleti tagságra való ajánlata járult 1907-ben szintén eredmény nélkül. Ily előzmények — lehet-e csodálkozni rajta — időleges visszavonulását von-

ták maguk után az Akadémiától. Közben a többi szabad alakulatokban fejtett ki munkásságot, de ott sem volt könnyű dolga. Az Országos Iparegyesület élére csak tizenegy évi végrehajtó bizottsági elnökösködés érdemleges fáradalmaival jutott el, holott azt korábban a versenyegyleti felburjánzás veszélyétől menté meg. A Kossuth és Batthyány ez alkotásának, mint elnök előbb tekintélyét állította helyre, a nagy összeomlás után pedig az anyagi bukás örvényéből szabadítá ki. Az Akadémiában csak 1910-ben sikerült néhány öt jobban ismerőnek a rendes tagság elégtételében részesíteni, mire ő régi lendületével ismét, mint azelőtt egyik kimagasló és 52 évig szolgált napszámosa lett közművelődésünk e főintézményének. Elnöke lett a nemzetgazdasági bizottságnak s végre beválasztatott az igazgató-tanácsba is. A Közgazdasági Társaságot újból megalapozta s virágzásnak indítá, tudományos közlönyét pedig soha el nem ért szintjára emelte akkor, midőn más Szemlék, ha nem szüntek is meg, alig tudtak lézengni. — Hosszú időt venne igénybe azoknak a tereknek felsorolása, ahol szaktudása érvényesült, mert számosan igyekeztek irányító munkásságát megnyerni. Ott tartott előadásai, melyek nagy része nyomtatásban is megjelent, ha aktuális kérdésekre vonatkoznak is, maradandó becsüek, mert alaposan kidolgozott tanulmányok, melyeket utólag is érdemes lesz konzultálni, ha a tartalmukat képező problémák kerülnek szóba. Belőlük a különféle álláspontuak, ha más irányban is, okulást, figyelmeztetést és tanulságot meríthetnek. Egyleti tevékenysége nem is maradt az ország határai közt. Egy csomó külföldi meghívást és köszönő iratot találtam hátrahagyott iratai közt, melyek a világgazdaság mozgalmi iránti érdeklődését és azok szóval, vagy írásban három nyelven történő méltatásának készségét tanúsítják.

Itthon a kormány ekkor már megint gyakran kért tőle felvilágosítást és tanácsot, különösen az ipartanácsban, főleg, ha iparfejlesztésről volt szó. Ő minden közérdekű munkából nem késett kivenni a maga részét. Így például Wekerlét támogatja a középeurópai közgazdasági egyesület magyar csoportjának vezetésében. Elvállalja a magyar-francia kereskedelmi kamara elnökségét. Tovább működött, mint az Országos

Ipar- és Kereskedelmi Tanács elnöke. Mint ilyen, annak felállítása óta a második, de 26 évig vezette annak tanácskozásait, mely idő alatt iparoktatásunk mintaszerűvé alakult.

A magyar ipari és kereskedelmi szakoktatás alapjait az 1884. évi XVII. t.-cikkben foglalt ipartörvény vetette meg. Ennek a törvénynek a tanoncoktatást illető rendelkezései, a bennök kifejezett kényszer elvénél fogva, az iskola falai közé kényszerítik az egész tanoncifjuságot, hogy a mindenkire nézve kívánatos erkölcsi és értelmi színvonalra emelje és a szakszerű kiképzés részesévé tegye.

A tanoncoktatás bevezetése Matlekovits Sándornak egyik legszebb alkotása és jelentősége köznevelésünkre annál nagyobb, mert a kötelező elv kimondásával a népoktatás hézagainak kitöltése mellett az egyéni és társadalmi kezdeményezésben hiányzó önműködő erőket igyekeznek pótolni. 1895-től 1922-ig volt az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács elnöke. Huszonhat évi elnöksége alatt és irányítása mellett a Tanács a hazai ipari és kereskedelmi szakoktatás szervezetének megalkotása és kiegészítése terén nagyméretű és maradandó tevékenységet fejtett ki. Az iparos- és kereskedőtanonc-iskolák, a különböző iparágakra berendezett ipari szakiskolák és kézműves-iskolák, a nőipariskolák, az ipari továbbképző tanfolyamok szervezetei és tantervei, a szakfelügyelői és iskolalátogatói utasítások, a tankönyvbírálati szabályzat, az iparos- és kereskedőtanonc-iskolai tanítói szünidei tanfolyamok, az építőipari téli tanfolyamok szervezete és tanterve, az ipariskolai rendtartás, a felső kereskedelmi iskolák új tanterve és érettségi vizsgálatának szabályozása, a kereskedelmi akadémiák szervezete és tanterve képezik annak a munkásságnak fontosabb eredményeit, melyek e tanácsnak Matlekovits korszakához fűződnek. Ezeknek az intézményeknek fejlődésére nézve a következő adatok jellemzők:

Elnökségének kezdő évében, az 1895—1896-dik tanévben 366 tanonciskolában 2150 tanító 72.676 tanoncot oktatott, a háború kitörését megelőző utolsó normális tanévben, 1913—1914-ben pedig 746 iparos- és kereskedőtanonc-iskola volt 137.317 tanulóval és 6009 tanítóval. A gyakorlati irányú

iparoktatási intézetek népessége ugyanebben az időszakban 2549-ről 23.914 főre emelkedett. A felső kereskedelmi iskolák száma 1896-ban 36, míg az összeomlás idejében 74 volt összesen 11.599 tanulóval, ugyanebben az időben a 89 női kereskedelmi szaktanfolyamot 5513 növendék látogatta.

Kezdetől fogva egyik legszorgalmasabb tagja volt a Kivándorlási Tanácsnak, ahol felszólalásai gyakran döntő súlyjal estek a latba. A kivándorlási ügy legújabb szervezésénél nagy haszonnal járt az ő érdeklődése. Ott egy fontos bizottság alelnökségét vállalta el, jóllehet, ahol alkalmazására került a sor, őt voltaképp mindenütt az első hely illette meg.

Ennyi odaadó hasznos munka meg is termé a maga elmaradhatatlan gyümölcsét. Matlekovits Sándort nyolcvanadik születésnapján a hálás egyesületek s azok meghívottai olyan ovációkban részesítették, amilyenek csak dicsőségének zenithjén érték őt valaha. Ekkor mértékadó hangok hallatszottak, hogy nagy kár volt szavára nem figyelni a multban, de a jövőben életérdekű, főleg külkereskedelmi problémák megoldása alkalmával, ha az újabb szarvashibákat el akarjuk kerülni, Matlekovitsot mellőzni nem szabad.

Mindazonáltal nem a társadalmi, hanem a szakirodalmi tér lett az, ahol a legnagyobb szolgálatokat tette és a legmaradandóbb sikereket érte el. E helyen nekem is a fősúlyt annak ismertetésére kell helyeznem. Azt állítják, hogy a drágagyöngyöket az illető kagylók jelentősebb sérelmeik folytán termelik. Ezt nem tudom, de azt igen, hogy Matlekovits legbecsesebb műveit a hivatalától való visszalépésre következő két évtized alatt írta. Azok által kiválóságra tett szert, mely egyenértékű közéleti tevékenységének becsével. Irodalmi művei oly számosak, hogy azok felsorolásáról is le kell mondanom, de összeállításuk nem is könnyű feladat. Nagyobb dolgozatainak számát 120-ra teszik, a kisebbek jóval meghaladják a 200-at. Én most a már említetteken kívül csupán a legfőbbek jelzésére s ezek közt csakis háromnak tüzetesb bemutatására szorítkozom, melyeket az adott viszonyok közt eddig kellek nem méltányoltunk.

Remek gondolat volt tőle, hogy munkabírásának tetőpontján szellemi erejének rehabilitálása végett mintegy a

művelt nagyvilághoz való felebbezésésképpen alapos elméleti képzettsége és roppant gyakorlati tapasztalatainak quint-essentiáját az ilyent a mienknél jobban megbecsülni tudó nyugateurópai könyvpiacra mutassa be. Ezt nem dachból tette, hanem — miként előttem ő kinyilatkozatá — mert azt az önmegmentés legbiztosabb módjának tartotta. Lemondása után alig egy év múltán Duncker és Homblot kiadásában elenteté meg saját fogalmazású tiszta és szabatos német nyelven az Osztrák-Magyar monarchia és a Német birodalom vámpolitikájának története 1868-tól és annak közeli jövője¹ című csaknem ezer (971) lapos nagy művét 1891-ben.² Ez a műve egymagában alkalmas volt arra, hogy szélesebb körökben igazságot szolgáltatson neki, de, amint láttuk, csak az országon kívül. Aki a magyar alkotmány visszaállítása utáni korszakot a tizenkilencedik század utolsó évtizedéig végig élte, az e mű olvasása és ismételt átlapozása révén a mi közgazdasági életünk szindús, változatos képének elvonulását biztosíthatja magának, a későbbi kor számára pedig az egy könyv- és levéltárt tesz nélkülözhetővé s a multak tanulságainak feltárása által többrendbeli főbenjáró aktuális gyakorlati kérdés kezelésének igen hasznos segédeszközét nyújtja. Németországban azonnal ki is érezték annak jelentőségét tudósok, államférfiak és politikusok egyaránt. A napi és heti sajtó organumai — kiválóságának egyhangú elismerése mellett, szabadkereskedelmi és védvamos pártállásuknak megfelelőleg — hosszasan foglalkoztak vele. A birodalmi gyűlésen vita tárgya volt és Bismarck utóda, Caprivi birodalmi kancellár elmondván, hogy keresztül dolgozta magát rajta, a védvamos fordulatot mint legújabb aktuális követelményt igazolni igyekezett vele szemben. Schaeffle három tanulmányt közölt róla a saját folyóiratában. Az elfogulatlan Deutsche Litteratur Zeitung 1891. évi 32. számában kiemeli, hogy e nagy művel kezünkben oly jelenségeket látunk, melyek a legnagyobb figyelmet érdemlik. Megállapítja, hogy Matlekovits könyve a

¹ Die Zollpolitik die österreichisch-ungarischen Monarchie und des deutschen Reiches seit 1868 und deren naechste Zukunft, Leipzig, 1891.

² De a nekem sajátkezüleg felajánlott példány már 1890 november havában volt kezeim közt.

múlt tapasztalatainak rögzítését célozta ugyan, tehát jó értelemben vett iránymű, de oly széles alapon tárgyalja azokat, hogy egyszersmind tudományos munka, mely többfelé világot gyűjt. A vámok hatását az árakra a legszélesebb körben úgy elemzi, hogy az szinte üdítőleg hat. Abból konkrét módon derülnek ki a tudomány szem elől nem tévesztendő nagy igazságai. Rengeteg anyagot dolgozott fel, de amit belőle rendszeresen kihoz, az nagyon fontos, s habár zúdítja a számokat, meggyőzően világos képet ad velök. Kiderül belőlük, hogy a nagy birodalomnak vámuniói is lehetségesek és hasznosak. Lehetségesek, mert souverainitásuk sérelme nélkül létesíthetők, és hasznosak, mivel a szabadság mérhetetlen előnye számára a világgazdaságban úttörökként hatnának. Ezt a felfogást támogatja a két nagy középeurópai birodalom vámuniójának legrészletesebben kidolgozott és szövegezett szerződési tervezete és vámtarifája. De nemcsak a szabadkereskedelem hívei, hanem a nemzeti munkát vámok által védeni akarók is előnyükkel forgathatják e becses, kellemesen olvasható és suggestiv művet.

Matlekovits hivatkozik ott az 1885. évi első budapesti nagy gazdasági nemzetközi kongresszusnak az európai vámuniót bizonyos föltételek mellett ajánló határozataira is, s általában minden ezt érintő anyagot feldolgozott. Bátran mondhatom, hogy Matlekovits e művét a világgazdaság mai vajadásai közepett nem szabad csupán tiszteletre méltó gazdaságtörténeti dolgozatnak tekinteni.

Általa ő Németországban oly tudományos tekintélyhez jutott, hogy tisztán német vonatkozású vámpolitikai fontos művek bírálatos ismertetésére elsőrendű szakfolyóiratok kérték fel, s megköszönték, mikor erre vállalkozott.¹

A Zollpolitik megjelenése után szerzője nyomban beszámol annak tartalmáról a Budapesti Szemle novemberi füzetében, s megokolja a vámunióra nézve általa mondattakat.

Barátai közt volt minisztere el van ragadtatva sikeres

¹ E dolgozata : Zimmermann Alfred : Geschichte der preussisch-deutschen Handelspolitik, Aktenmässig dargestellt. Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik. 1894 junius.

irodalmi munkássága által, de figyelmezteti, hogy kímélje idegeit, melyekre a jövőben még nagy szükség lesz. Mindazonáltal semmi sem állott tőle távolabb, mint az ily jóakarátú tanácsok meghallgatása.

Előbb említett nagy művének itthon történt hűvös fogadtatása után még a szakemberek által is, csakhamar hozzálát egy másik megírásához, mely már 1894-ben látott napvilágot e cím alatt: „Magyarország államháztartásának története 1867-től 1893-ig“. Terjedelme két kötetben együtt 1823 lap és egy ötödfélszázlapos adatokat tartalmazó negyedrért pótkötet. Hű képét adja bennök pénzügyi viszontagságainknak, azokkal kapcsolatos politikai vergődésünknek, de sorsunk jobbra fordulásának is. Bevezetésében szerencsésnek vallja magát, hogy oly időben irhatott, midőn ezt jó lelkiismerettel állapíthatja meg. Mily boldog korszak volt az, melyben efféle biztató, nyugodt, szép hangokat lehetett hallani. E műve első sorban a hazai belső történetírás nagy forrásmunkája, mely nemcsak pénzügyi és közgazdasági fejlődésünk, hanem ettől elválaszthatatlan politikai életünk s ezek kölcsönhatásának az adatok beláthatatlan, de rendezett tömegére épített egy- séges hű rajzát adja. Az 1848 előtti és alatti állapotok miniatüreképével vezeti be. Ez maga is szép külön tanulmány. Azután jön az országos és közös költségvetések, zárszámadások, azok megokolásainak, a képviselő-, főrendiház s a delegáció vitái főmozzanatainak, az egyes törvényjavaslatok és hasonló járulékaiknak s ha kell a pártélet fordulatainak és intrikáinak tárgyilagos, mindent felderítő, tömör, logikus, de mindig rendszeres felsorakoztatása. Módszere e tekintetben egészen eredeti, biztosan vezet a tömeges jelenségek útvesztőjén keresztül a kialakuló helyzetek helyes felfogásához. Mi mindent idéz vissza emlékezetünkbe, akik e kort végig küzdöttük és mi mindenre figyelmezteti az utókort, amiből — csak igazi jóakarát legyen — nem nehéz a tanulságokat levonni. E korbéli politikai történetünket azok ismerete nélkül haszonnal nem lehet alaposan tanulmányozni. Felhivom reájuk az illető általános történetírók figyelmét; nagyszerű név- és tárgymutatója s adatgyűjteménye e roppanl mű kezelését szerfelett megkönnyíti. Itt is áll, hogy egész könyv- és levéltárt pótol. Még

részletesebb elemzése nem volna helyén, de az, ha műhelyébe egy pillantást vetünk, nem lesz fölösleges. Kezembe akadt Kónyi Manónak 1892. évi december 23-án kelt levele, melyben megköszönvén neki a szóban levő munka egy részletének megküldését, többi közt a következőket írja:

„Mikor nekem dolgozata tárgyát megnevezte s még inkább, mikor a töméntelen számokat láttam íróasztalán, azt hittem, hogy kiskörű közönségnek szánt szakmunka van készülöben. A nekem belőle megküldött füzet azonban tartalmánál és az előadás módjánál fogva olyan, hogy az egész politikus világ élénk érdeklődésére tarthat számot. Ilyet csak az alkothat meg, aki a szövevényes rengeteg anyagot apróra ismeri s akinék a forma iránt is van érzéke. Saját tapasztalatomból mondhatom, ily fajta jó munkát végezni nagy türelem, lelkiismeretes fáradozás és erős itélet nélkül nem lehet. Az előttem levő munka előadás tekintetében is példás. Ezt jó lélekkel mondhatom, mert ismerem a vitákat, amelyek föl vannak dolgozva.¹ A készülöben levő munka tehát nagyon becsesnek, igen tanulságosnak és a nagyközönségre nézve is érdekesnek ígérkezik. Nem tudok senkít, aki így megbirná csinálni. Bámulom a lelki erőt, mely a közönséges ember munkakedvét megölő körülmények közt sem nyugszik, de káromkodom vezető embereinkre, akik türik ezeket a körülményeket“.

Úgy vélem, hogy hazánk államháztartásának történetét 1893-tól egész a világháborúig és pedig a Matlekovits módszerének lehető alkalmazásával folytatni kell. A későbbinek megírásával az Akadémia egy illetékes szakértő tagtársunkat megbizta már.

Harmadik monumentális munkájában Matlekovits a mileneum korabeli nagy Magyarország közgazdasági és közművelődési állapotát mutatja be, melynek képe mint az 1896. évi általános kiállítás eredményeit feltüntetető kilenc kötetes óriási kiadvány-sorozat két első része együtt 1689 (565+1124)

¹ Kónyi Manó, az országgyűlési gyorsiroda főnöke és Deák Ferenc hat kötetben kritikailag szerkesztett és kiadott beszédeinek híres közlétevéője volt.

sűrűn nyomtatott lapon 1897-ben és 1898-ban jelent meg. Az adatokkal való festés művészetében e munkájával excellál. Az integer Magyarországot úgy írja le, ahogy azt rendszeres és olvasható egységes műben sem előtte, sem utána senki sem volt képes kidomborítani. Minden hivatalos számadat rendelkezésére állott ugyan, de azokat igen sok irányban a saját tudomásával és adataival igen bőven gyarapította, gazdag tapasztalatai révén szerzett ügyességével dolgozta fel és minuciózus gonddal tette egyöntetűvé. Nincs tárgyának egy részlete sem, mely figyelmét és az azt megillető méltatást elkerülte volna. Érdemét fokozza az is, hogy valamivel később, 1900-ban megint a lipcsei Duncker és Humblot cég kiadványaként „Das Königreich Ungarn volkswirtschaftlich und Statistisch dargestellt“ cím alatt a nyugati művelt nagy olvasó közönség számára és annak igényeihez majd bővítve, majd rövidítve, de még mindig 1675 lapon két kötetben tette közzé azt. Bevezetésében védelmére kel a magyar nemzet igazainak nála ritkán tapasztalt melegséggel, de amellet az ő leg-sajátabb tárgyilagosságával, mellyel minden állítását szilárdan szokta megalapozni. Irálya sima, s a tárgyak szárazságát tekintve a komoly olvasónak élvezetes is, ami művének elterjedését biztosította. Azzal a régi boldog Magyarországnak oly emlékszobrot állított, mely aere perennius. — Kár, hogy annak idején nem gondoskodtak arról, hogy ez a becses alkotás más világnyelveken is terjesztessék mindenfelé, ahol sorsunkról a döntés bekövetkezett, amit persze nálunk akkor csaknem lehetetlennek fártottak.

Hátra van még, hogy szorosán vett elméleti műveiről, s néhány legjelentősebb kisebb irodalmi dolgozatáról röviden megemlékezzén, őt mint író-t sommásan jellemezzem.

Kezdetül nyomtatásban megjelent ifjúkori iratairól csak annyit jegyzek meg, hogy már az egyetemen feltűnt képessége és korát meghaladó készülsége. Már itt nyilatkozott meg benne a tudomány s a hazai közállapotok és alakulatok iránti párhuzamosan jelentkező érdeklődése, továbbá jogi érzéke. — Komoly számbavételt érdemel 1867-ben kiadott Nemzetgazdaságtana. A jókora kötet (448 lap), a klasszikus nemzetgazdasági s főleg a Roscher-Kautz-féle történeti iskola

szellemében van írva. Az ethikai és pszichológiai iskolák természetesen még nem gyakorolhattak reá befolyást, de azok elemeit pedzi. A huszonötéves fiatal egyetemi magántanár olvasottsága bámulatba ejt, szabatos világos, egyszerű irálya a korábbi magyar hasonló művektől eltérőleg kellemesen lep meg. Példáit előszeretettel a hazai irodalomból és viszonyok köréből választja ki. Hivataloskodása alatt szerzett megszívlelései előadásának bizonyos gyakorlatiasságot kölcsönöznek. Nem csoda, ha néhány év múlva (1874-ben) új bővített kiadást kell belőle rendeznie. Aki nem ismeri éveinek számát, az leszűrődött nagy tapasztalati kincs birtokában levő meglelt férfiut sejt a szerzőben, aki bátran és nem is helytelenül, szólamok nélkül s a homály elkerülésével szembe száll a tekintélyek kevésbé szabatos megállapításával, amiáltal némelyiknek neheztelését vonja hosszabb időn át magára. Már a következő 1868. évben adja ki, szintén több kiadást ért, de kevésbé jelentékeny pénzügytanát.

Minden szabad idejének felhasználásával egész sorát teszi közzé az oly dolgozatoknak, melyekben az iparra és kereskedelemre vonatkozó fürkésző tanulmányainak elméleti lecsapódásait lehet látni. Ilyen például az Országos Ipar-egyesület által 1911-ben kiadott 110 lapra terjedő fejtegetése az „Ipar alakulásáról a kapitalizmus korában“. Mélyen behatol a kérdés lényegébe s meggyőzően bizonyítja, hogy az állam törvényhozása és kormányzata a természetiekhez hasonló gazdasági törvényszerűségeket ésszerűen, nagyobb károk és rombolások nélkül, nem mellőzheti, hanem képviselőinek és funkcionáriusainak azokat ismerni és hozzájuk lehetőleg alkalmazkodniok kell. A tőke hatalma az ipar terén új világot teremtett, a meglevőt néha rohamosan átalakította s az itt-ott mutatkozó pusztulások és eltolódások természetes tünetények, amit az iparágak ápolása, gondozása és előmozdítása közben soha sem szabad feledni. E szükségszerűséget nem lehet egy pár tétel felállításával, vagy néhány példa idézésével elintézni, azért bele mélyed a részletekbe s bő adatok rendszerezésével mutatja ki, hogy mindegyiknél a közgazdasági törvényeknek mily hatása mutatkozik minden irányban. Az említett átalakulás fájdalmat, anyagi és szociális áldozatokat

követel, melyek enyhítendőek s a károk organikus pótlásáról nevelés, szaktudás és segítség nyújtása által pótlandók, de mindig csak a haladás szellemében. A tudományt így a gyakorlati élet közvetlen szolgálatába, s a hazai adatokat szembe állította a világ összes nagy és jelentős kisebb államának fejlődési adataival, hogy kimutassa azt, ami kikerülhetetlen s azt, hogy a réginek minden áron való fenntartására irányuló erőlködés mily nagy botorság. Ilyennek tartotta ő később az 1922. évi XII. ipartörvényi novella számos rendelkezését. Azokat egy nyilvános előadásában éles, sőt kiméretlen szavakkal ítéli el, miként elítélte 1908-ban „Az új ipartörvény tervezete” című értekezésében az ésszerűtlen pazarlással rémítő anyagalmazásra épített 800 szakaszos akkori javaslatot. Elméleti érveit, ha dióhéjban is, egyre ismétli. Ismeri az Országos Iparegyesület ezzel nem egyező álláspontját, azt megérti, nyomott hangulatát méltányolja, de nem képes osztani. Szemléltetően írja le a nagyipar és a közlekedés szerfelett javult eszközeinek nyomása alatt keletkezett folyamatokat. De sem a fájdalmas panaszkodás, sem az államnak céltévesztett támogatása nem használ. Menteni a menthetőt csak a kapitalisztikus termelés követelményeihez való simulás által lehet. Amazokkal csak fölösleges pazarlást viszünk végbe, a drága időt vesztegetjük, de jólétet nem teremthetünk. Ez így van és volt az egész világon, különösen a tőlünk nyugatra fekvő középeurópai államokban is. Az ellenkező az adminisztrációt megoldhatatlan feladatok elé állítja, drágítja, továbbá képtelen kazuisztikára vezet s az ábrándozást, mely az élet megrontója, fokozza. Ily szellemben ír a gazdasági szabadságról nagy tömegű értekezéseiben és felszólalásaiban minden irányban, melyek mindegyikének meg van a tudományos magja.

Hogy a magyar közélet minden lényeges baját jól ismerte, annak bizonyítékát egy 1892-ben irt értekezésében e cím alatt „Huszonöt év után” szolgáltatta, melyben szembeötlően találó pontossággal mutat arra, hogy nálunk miért nem alakultak a pártok elvek szerint csoportosulva. A politika vezetői jobbról és balról nem igyekeztek belátás és mérséklet által a közjogi felfogás keltette különbségeket eltüntetni, de még enyhíteni sem. Így azután a politikai élet meddő és

izgalmakat keltő személyes tülekedéssé fajult s az nem is lesz másként meggyógyítható, mint úgy, ha a főokok távolíttatnak el. Különben végzetes harc és háboru következik be. Ez a jóslata csakhamar beteljesült s, fájdalom, a legszomorúbb véggel fenyegető válságok katasztrófájának rémsége elé állított bennünket.

Az Akadémiában Matlekovits igen becses munkásságot fejtett azelőtt és utoljára is. Apáthy és Wekerle felett tartott emlékbeszédei,¹ különösen az utóbbi mintaszerű. Nemcsak azok emlékét és jelentőségét mutatja be igazságosan, hanem az elsövel kapcsolatban hiteltörvényhozásunk, a másodikkal pedig 52 lapon foglalkozva államháztartásunk későbbi, a valuta-helyreállítás s az adóreform történetét adja. Ezáltal mintegy kimutatja, hogy két kötetes nagy történeti művét mely irányban kell folytatni. Sokszor lépett a felolvasó asztalhoz,² gyakran mondott beható bírálatokat s bátran szállott sikra a jónak tartott álláspontok mellett. Erre például csak a bizottságilag Kvassay Jenőnek javasolt Wahrmann-érem odaitélésénél felmerült nagy összes ülési vitára utalok.³ 1918. évi március hó 18-án, midőn a régi képviselőház illedelmes, de legélénkebb harcaira emlékeztető küzdelemben néhányunk által támogatva menté meg a meghurcoltatástól e rendkívül érdemes szakembert és melegen érző hazafit, aki később honfibanatának lett áldozata. — Szétszórta, különösen folyóiratokban megjelent kisebb, vagy a könyvpiacról már eltűnt iratainak rendszeres gyűjteménye igen becses kiadvány lenne.

Nem annyira nacionalizmusa, mint tárgy-, ügy- s a tökéletes munka iránt folyton érzett meleg szeretete által sarkalva, másoknak elbirhatatlan fáradsággal alkotott folyton maradandó becsű irodalmi termékeket. A magasb eszmék iránti — veleszületett és céltudatosan fejlesztett — érzéke legkisebb statisztikai jellegű dolgozataiban mint mélység nyilatkozik meg és szépészeti érzéke tetszetős képeket domborít ki, mert fana-

¹ Az 1891-ben, ez 1922-ben.

² Már említett székfoglalóján kívül báró Wüllerstorffról és a szabad kereskedés meghonosításáról az osztrák-magyar monarchiában értekezett 1891-ben.

³ Ő volt a javasló és a bizottság előadója is.

tikusa volt a valónak és igaznak. Ez magyarázza meg, hogy hosszú életén át sok megrendítő válságon vergődött keresztül anélkül, hogy régi ideológiája 1867 óta észrevehetően megváltozott volna. Az alkalmazkodás ezt a hiányosságát mint hibát rójják fel neki sokan, de a jellemtelenségig menő oppor-tunizmus uralma idején, mely annyi káros tévedésre vezetett, azt nem megróni, hanem kiemelni szükséges. Eléggé meg is szenvedett érte, mert ahhoz képest, amit intransingens állhata-tossága által bizonyos előnyökben nyert, végelemzésben a kor zajlásai közepett is szemet szuró sikerekben aránytalanul sokat veszített. Mint a munkafelosztás embere, a saját szak-mája körében is kerüli a minden oceánba, de csak térdig való bemerészkedést, hanem a saját kisebb tengerének mélyeit keresi és meg is találja. Ez az önuralom egyik legfőbb jel-lemvonása tudományos irodalmi működésének.

Ennek megállapítása kedvező átmenetül szolgál egyéni-ségének méltatásához, mert Matlekovitsra nézve teljes mérték-ben áll a francia közmondás, mely szerint: *le style c'est l'homme*. Amilyen irmodora, olyan életművészete is. Mind a kettő természetes és öntudatosan egyszerű, fegyelmezett és a maga nemében kiváló.

A természet neki jó megfigyelő és megkülönböztető ké-pességet, gyors felfogást és éles elmét adott. Magával hozta a világra az ideálok szeretetével párosult gyakorlatiasságot, az előbbieket túlsúlya mellett, minélfogva az utóbbi csak a külső körülmények nyomása alatt tudott azzal szemben érvé-nyesülni. Amint ez a nyomás megszűnt, azonnal felülkerek-edtek az eszmények. Közéleti és irodalmi működésében egyaránt látszott, hogy nem szívesen enged belőlük. Ha e miatt az érdekeltek zugolódtak, azt könnyen viselte el, mivel feltétlenül bízott a mindenféle áldozatok meghozására érdemes ideálok diadalában. Nem áll, hogy a termelési ágak közt oly különbséget tett volna, hogy az iparnak és kereskedelemnek barátja, a földmivelésnek pedig ellensége lett volna. Sokkal jobban ismerte és tisztelte a nemzetgazdaság szerves termé-szetét, semhogy ilyesmire képes lett volna. Már ifjúsági ira-taiban s közéleti tevékenységében hamar bizonyítékát is szol-gáltatta annak a meggyőződésének, hogy a földmivelés a

nemzetgazdaságnak legszilárdabb alapja. Tudta, vallotta és hirdette azonban, hogy az ipar és kereskedelem fejlettsége előfeltétele a nyerstermelés haladásának is. Neveltetése, hajlamai és munkaköre mindazonáltal jobban fokozták azok iránti előszeretetét, de gyarapodásukat szerves módon, nem annyira az állam egyoldalú, mechanikus eljárása, mint az organikus fejlődés akadályainak elhárítása, positive pedig a közlekedés tökéletesedése és a szociálpolitika hathatós, de észszerű folytatása révén kívánta elérni. A haladás embere lévén, a konzervatív jellegű földmivelés helyett az iparnak és kereskedelemnek juttatá benső rokonszenvét, amit nem is titkolván, de szókimondó természeténél fogva is sok ellenséget szerzett magának. A gazdasági szabadságnak hódolván, az ipar és a kereskedelem terein a korszerű nagy vállalati alakulatok vonzózták; maguk helyén a kisebbek ápolását ugyan szükségesnek vélte, de azt is egyedül újkori szellemű intézmények és rendelkezések útján vélte hasznosan elérhetőnek. Innen a véleménykülönbség közte és a kézműiparosok zöme közt, akik érdekében úgyis mint adminisztrátor, úgyis mint törvényhozó annyit dolgozott. Nem egyszer szállt velök szembe, ha nem értették meg s élesen visszautasítá, midőn nézeteik valóságát mint vezető emberöktől a tudomány és közszereplés terein is kívánni látszottak; de hiába duzzogtak ellene. Általában sehohsem tagadta meg meggyőződéseit és önmagát, ha ez küzdelmeket vont is részére maga után. Azoktól különben nem félt, sőt gyakran kereste az elvi harc alkalmait, de szenvedély vajmi ritkán ragadta el. E részben a helyzetekkel tudott számolni.

Nem volt túlérzékeny, nem panaszkodott és nem dicsekedett soha. A felmerült bajokban kereste a természetes segítség hathatós eszközeit és leleményessége azokat rendszerint meg is találta. A csüggedést nem ismerte és a sokak által kétségbeejtőknek felpanaszolt viszonyok közt sem volt pessimista, mert az organikus erőben szilárdan bizott. Ezért nem tartózkodott a legrosszabb körülmények dacára a nagy fáradtsággal járó, de szerves munkától, melyet céltudatosan magasb rendű türelemmel végzett. Nála a gyöngének látszó fizikum valóban erős, mondhatni heroikus lélek templomát

képezte. Igazán bizva küzdött s nem annyira az eredmény és siker, mint maga az erőfeszítés tartotta fenn. Elve volt, hogy a folytonos dolog legyőz mindent: labor improbus omnia vincit. Ki kell emelnem, hogy a nemzetgazdaságtan az ő szemeiben nem volt az a sivár tudomány (a dismál science), amilyennek Carlyle, sem az az unalmas, száraz disciplina, aminőnek Szilágyi Dezső hitte. Ő abban a nemzeti, sőt az általános emberi társas élet szabályos lüktetését bámulta, melyben óriási anyagi, szellemi és erkölcsi ható okok uralma észlelhető.

Műveltsége nem is volt egyoldalú. Kevés tudós dolgozó szobájának szalonzalán láttam sok nyelven irt annyi történeti és szépirodalmi legújabb művet, mint az övé. A classicus zene nyújtotta számára az üdülést még utolsó napjaiban is. Neje, akivel 1868-ban kelt egybe, Szuk Róza, annak idején európai hírvű gordonkaművésznő, központja volt fővárosszerte ismert zenei estélyeinek. A buvárlataiba és nagyfontosságú hivatásszerű akcióiba elmerülő tudósnak és kormányzati intézőnek termei gyakran egyesítették Budapest művelt társadalmának minden osztályú tagjait, akik ott érintkeztek az itt levő külföldi képviselőkkel s a kormányférfiakkal. Sok idegen haza menve hálás levelet irt hozzá, így például egy japáni tábornok is Tokióból 1887. évi július hó 27-én köszönte neki a kapott felvilágosítások mellett a nála élvezett szives fogadtatást és a nyert kellemes benyomásokat. A családja iránt módfelett gyöngéd és áldozatkész férj és apa aránylag a legigénytelenebb ember volt, akit ismertem, de puritanizmusa izléstelenségektől mentes vala. Határozott és egyenes, nem titkolódzó, nyílt jelleme olyan volt, mint irálya. Saját erős meggyőződése mellett tisztelte, ha az őszinte volt, a másokét is. Jóllehet érzelmi és felfogásbeli nem egy és nem lényegtelen különbség választott el tőle engem is, komoly ellentétre, de még vitára sem került ismeretségünk, majd barátságunk negyvenöt éve alatt a sor soha. Ismétlem, hogy rengeteg és igen nehéz dolgot végzett mindig, pedig nem volt vasegységű. Ifjú korában nem könnyű természetű mellbajon ment keresztül. Mikor az 1878. évi kiegyezés terhe jórészt az ő vállaira nehezedett, a király elnöklete alatt tartott korona-

tanácsban kimerülés folytán elájult. Sohasem ment szabadságra, csak a zuglígeti villában dolgozott nyáron. 76 és 77 éves korában két életveszélyes műtétet állott ki. A második már nem is volt feltétlenül szükséges, de orvosai intelmeinek ellenére alávetette magát, sőt maga kívánta ezt, mert munkarejét csorbíthatatlanul akarta megőrizni. Már több mint egy évtizede, hogy voltaképp csak egyik szemét használhatta s arteriosklerosisa miatt az utolsó évek alatt alig tudott elfuladás nélkül huszat lépni. De azért az írásból nem fogyott ki, s még halála évének legnagyobb részében is minden gyűlésen, ahova mennie kellett, vagy illett, személyesen jelent meg. Szóval minden inkább volt, mint közönséges ember, de követelő, vagy sértő igényei nem léteztek, mert ami volt, az hivatása teljesítésének előfeltételét képezte. Családját azonban nem hagyta fényes körülmények közt hátra.

E néhány vonással igyekeztem bemutatni Matlekovits Sándor komplexitása miatt csak bizonyos nehézséggel kidomborítható jellemét. Az ilyen férfiú, Arany János szavai szerint, ember mindig minden körülményben. Hasznos polgára volt hazájának, kimagasló tagja társadalmunknak, akinek sok tekintetben a központ szerepe jutott.

Róla is elmondhatni, hogy aki a maga korának kellően élt, élt az minden további koroknak is. De emléke nemcsak azért marad fenn, hanem mert műveinek becse olyan, hogy a maga nemében, miként gróf Apponyi Albert is mondotta, klasszikus írótól erednek, akihez az utókor is el fog menni tanácsért s aki a régi nagy Magyarországnak a tudományok egy fontos terén szobrot állított. — A halottnak kijáró igazságos ítélet hitem szerint meg fogja állapítani, hogy életének mérlege nemzeti érték már csak törhetetlen munkásságának mindig, de különösen ma annyira fontos példája által is. Midőn a vele e részben congeniális Wekerle Sándor felett 1922. évi február hó 27-én e helyen emlékbeszédet mondott, annak következő szavait idézte: „Munka nélkül halottakká válnak az intézmények, míg maga a munka egészen új intézményeket képes életre kelteni. Hiába inaugurálunk bármily intézményt, a nagy eredményeket nem magukkal az intézményekkel, hanem azok kihasználásával fogjuk elérni. A magyar

közgazdaság felvirágzásának kulcsa is nem annyira intézményekben, mint a csodálatos hatású következetes munkában van“.

Matlekovits Sándor emlékének e három okból nem lehet, mert nem szabad elhomályosulni. Én azt remélem, hogy, ha az utókor vele kellő megértéssel foglalkozik, utánzásra méltó példája folytán, oly mértékben, amint tőle időben és térben távozik, az ő alakja mentesülve a föld porától, mindinkább tündökölni és növekedni fog.

